

VIRTUS

23 | 2016

Yme Kuiper

In memoriam Jaap Dronkers (1945-2016)

205

Jaap Dronkers: 'Ik ben socioloog en Amsterdammer.' Hoe vaak heb ik hem dat niet horen zeggen. Hij zei het met een mengeling van beroepstrots en strijdvaardigheid. Dat gebeurde in het buitenland, op een of andere conferentie, of ergens in het midden des lands voor een aandachtig gehoor van in hun stamgeschiedenis geïnteresseerde heren uit het rode (adel) en blauwe (patriciaat) boekje, maar evenzeer in een pizzeria even buiten Fiesole (bij Florence) bij een voedzame pasta en een goed glas wijn met internationale collega's en jonge onderzoekers. *Il professore* voelde zich dan geheel in zijn element. Zijn plotselinge dood in het voorjaar in zijn woonplaats Haarlem, op 30 maart 2016, trof velen – en niet alleen in de sociologie, want Jaap Dronkers had in de afgelopen decennia een nationale en internationale reputatie opgebouwd als onderwijssocioloog die – kenmerkend voor de 'Amsterdammer' in hem – het publieke debat niet schuwde. 'Echtscheiding? De kinderen zijn de dupe. Mijn cijfers laten het zien.' Hij is de man die ooit, in samenwerking met het dagblad *Trouw*, begon met prestatiecijfers voor middelbare scholen. Dronkers heeft het geweten, maar van de verhitte discussies over zijn bevindingen, methoden en interpretaties van cijfers kon hij juist volop genieten. 'Ik vind niets, ik reken alleen maar uit', mocht Jaap graag beweren.

Het bericht van zijn overlijden bereikte me tijdens de massaal bezochte European Social Science and History Conference 2016 in Valencia. Bij het horen ervan zonk de Spaanse grond terstond onder mijn voeten vandaan. Bij de andere in Valencia aanwezige Nederlandse collega's ging het bericht als een lopend vuurtje rond. We leven immers in een gedigitaliseerde wereld. Jaap Dronkers was een echt conferentiedier en een man die geen gastcollege of -docentschap uit de weg ging. Hij trad overal in Europa en Amerika op, ja zelfs tot in Japan (gasthoogleraar te Kyoto). Hij bezat een eredoctoraat van de universiteit van Turku in Finland en was daar als een kind zo blij mee. In 2013 benoemde de Nederlandse Sociologische

Jaap Dronkers (foto privécoll.)

Vereniging hem tot erelid (gelijk Joop Goudsblom, Paul Schnabel en Wout Ultee) en ook met die onderscheiding was hij verguld. In opvallend veel Nederlandse kranten verscheen na Dronkers' overlijden een necrologie. Die in *Trouw* spreekt over 'een dwarse en onafhankelijk denker'. De onderwijssocioloog Herman van de Werfhorst wijst er in zijn 'In memoriam Jaap Dronkers' (in *Stuk Rood Vlees*) op dat Jaap een goede neus had voor maatschappelijk relevante onderzoeksvragen. Bijvoorbeeld deze: 'Waarom hebben kinderen uit lagere milieu's minder kans op een universitaire opleiding dan die uit hogere – zelfs in een meritocratische samenleving?' Van de Werfhorst belicht ook vier thema's uit het werk van Dronkers, zoals neergelegd in talloze artikelen en bijdragen aan (congres-)bundels: schoolloopbanen in Nederland, leerprestaties in internationaal, vergelijkend perspectief, effecten van de gezinsstructuur op onderwijsprestaties én de positie van de adel in hedendaagse westerse samenlevingen. Over dat laatste thema merkt Van de Werfhorst op dat dit een minder bekende agenda was in het werk van zijn collega en co-auteur. Toch valt die onbekendheid reuze mee, zoals uit het volgende mag blijken.

Juist het voortbestaan van de maatschappelijke invloed van zo'n merkwaardige elite als de adel blijkt nog altijd een breed publiek, om uiteenlopende redenen, te boeien. Dit thema hangt er niet zomaar bij, maar behoort wel degelijk tot het kernthema in Dronkers' oeuvre: sociale ongelijkheid. *Nederland's Adelsboek* ('het rode boekje') is de beste bron ter wereld om sociologisch onderzoek te doen naar hoe het de adel is vergaan in een moderne, democratische, meritocratische samenleving, mocht Jaap graag historici in nationale en internationale

kringen van elite-onderzoek uitleggen. En dat deed hij altijd zonder enige zweem van ironie.

Jaap Dronkers werd geboren op 12 januari 1945. Te Amsterdam, in de hongerwinter. Ik heb het voorrecht gehad zijn huisbibliotheek te zien. Dwalend door zijn fraaie villa (*Casa Dronkers*) op een heuvel in Fiesole (in de tijd dat Jaap verbonden was aan de het Europees Universitair Instituut aldaar), met het fraaist denkbare uitzicht op de stad Florence en haar *duomo*, bleek alras dat zijn belezenheid niet ophield bij de sociologie. Ik zag boeken over sterrenkunde, over het landschap, over kastelen, en heel veel over geschiedenis, die van verschillende landen en perioden. Dit was niet de bibliotheek van alleen maar een rekenwonder in de sociologie. Jaap wist van jongs af aan veel meer van de sterrenhemel dan het kunnen aanwijzen van het steelpannetje van de Grote Beer. Met zijn echtgenote Tonny Vlaming, ook een Amsterdamse, vormde Jaap een gastvrij duo, daar op die heuvel in Fiesole. Samen hadden ze in de loop der jaren oog en oor gekregen voor de fitnesses van het sociale leven in Italië. Daarover konden zij smakelijk vertellen, maar hun vertelperspectief was daarbij even Amsterdams als sociologisch.

Zelf heb ik Jaap Dronkers pas echt leren kennen, nadat hij in de zomer van 2000 aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) zijn oratie had gehouden als hoogleraar Empirische Sociologie. Nu was de UvA niet Jaaps *alma mater*, dat was de Vrije Universiteit, waar hij in 1976 ook was gepromoveerd. Voor zijn benoeming aan de UvA was hij al hoogleraar geweest te Tilburg. Zelden zal een oratie zo vaak de krant hebben gehaald. Dat kwam zo. Jaap had zitten rekenen met de in zijn ogen zeer betrouwbare data uit het *Nederland's Adelsboek*. De uitkomst ervan was zacht gezegd verrassend. Zelfs na de maatschappelijke revolte van de jaren zestig en zeventig deed adel er maatschappelijk gezien nog steeds toe: lidmaatschap van de Nederlandse adel gaf nog altijd 'een onveranderlijke voorsprong bij het verwerven van eliteposities in Nederland'. En adel trouwt nog relatief vaak met adel. Wel is de publieke zichtbaarheid van de adel wat afgenomen. Rarara, hoe kan dat? We hoeven hier niet de hele argumentatie uit de doeken te doen, maar heel belangrijk is dat de toename van universitaire studies onder de adel en het lid zijn van *besturen* van corpora de kansen op een afname van een elitepositie bij de adel hebben gecompenseerd. Niet alleen de wetenschapsredacties van de kwaliteitskranten maar ook 'Stan Huygens Journaal' in *De Telegraaf* waren onder de indruk van de nieuwsaarde van Jaaps oratie.

Toch zou Jaap deze leerstoel in Amsterdam opvallend snel verwisselen voor die van Social Stratification and Inequality aan het EUI (Fiesole/Florence), bij het Political and Social Sciences Department. Jaap ging in de Serie A (wat zeg ik? – in de Champions League) spelen – en hij wist het. Aldaar superviseerde hij vele dissertaties, wat hij in Nederland ook al had gedaan. Tot 2009 zou Dronkers bij het EUI blijven. Daarna kwam nog een slotakkoord met de leerstoel International Comparative Research on Educational Performance and Social Inequality aan (vooruit dan maar) Maastricht University. In de rouwadvertentie van deze universiteit wordt gesproken over een door zijn collega's aldaar 'gewaardeerde *éminence grise*'. De foto van Max Weber die veelbetekenend (sociale stratificatie!) in zijn werkkamer in de Badia van het EUI hing, zal ongetwijfeld mee zijn gegaan naar die in Maastricht.

Het werk van Jaap Dronkers over de Nederlandse adel in met name de twintigste eeuw is in het buitenland niet onopgemerkt gebleven. Voor zover ik dat kan overzien heeft dat met twee dingen te maken: ten eerste, het elite- en adelsonderzoek is in de lift gekomen in

Nederland maar vooral ook elders in Europa na 1980 en nog eens met een tussenspurt rond 2000. Nu zijn er vaderlandse (vooral regionale) historici die menen dat adelsonderzoek alleen interessant is tot aan het einde van het Ancien Régime. Daarna stelt adel niks meer voor, denken zij. Jammer voor hen, maar Dronkers' werk laat het tegendeel zien. Zoals ook Monique de Saint Martin dat voor Frankrijk heeft laten zien, of Eckart Conze voor Duitsland en Peter Mandler voor Engeland enzovoort. Tussen al deze voortreffelijke historici staat Jaap Dronkers in bundels over Europese adelsgeschiedenis van de moderne tijd om de casus Nederland te belichten. Vaak deed hij dat in co-auteurschap met zijn gewaardeerde collega-socioloog Bert Schijf van de UvA. Dat brengt me direct bij punt twee in dit verband: het onderzoek van Dronkers en Schijf is altijd kwantitatief van opzet, veel meer gericht op toetsen van hypothesen dan op verhalende geschiedschrijving en het van binnen uit begrijpen van adelscultuur. 'Daar ben jij als antropoloog voor', mocht Jaap mij graag uitdagen als het over het laatste ging. Zelf vond Jaap het prettig dat zo'n onderzoeksgroep als de adel niet tegen hem aanpraatte, de data waren hem genoeg; hij zag graag patronen bij de onderzochten waar ze zelf geen weet van hadden. Dat neemt niet weg dat ik in de loop van de ruim vijftien jaar dat ik met hem te maken had veel van Jaap heb opgestoken. In het bijzonder de keuze van een goede controlegroep bij vergelijkend onderzoek is een inzicht geweest dat Jaap me pas echt heeft bijgebracht. Onze *common ground* zogezegd waren vooral de inzichten op het vlak van maatschappelijke kansen, sociale reproductie en culturele distinctie in het werk van Max Weber en Pierre Bourdieu. Een andere trek die we deelden is een zekere gretigheid om gevestigde opinies te weerleggen. Zo schreven we in 2006 samen de bijdrage 'Zeven foute opvattingen over de huidige Nederlandse adel' voor het themanummer *Noblesse oblige* van het wetenschappelijk bureau van het CDA. Een kritisch-ironisch opstel, zogezegd, maar gestoeld op empirisch onderzoek. Ook de bekende frase van Godfried Bomans over de adel (en vaak gebezigd door velen van adel): 'Je bent het of je bent het niet', ging daarin voor de bijl.

Met veel interesse heeft Jaap altijd kennisgenomen van *Virtus*. In 2004 (jaarboek 11) leverde hij, samen met Bert Schijf, een eerste artikel waarin de Nederlandse adel werd vergeleken met het patriciaat. De adel blijkt zich minstens zo goed te handhaven aan de top van verschillende sectoren in de recente Nederlandse samenleving als het patriciaat. Daarna werd Dronkers' betrokkenheid almaar groter. In 2005 deed hij mee aan het symposium 'Adel in Nederland in de twintigste eeuw' te Zwolle met een voordracht waarin hij de homogenie binnen de Duits-Oostenrijkse adel vergeleek met die binnen de Nederlandse adel. Zijn artikel daarover verscheen naderhand in *Virtus* (jaarboek 12). In het volgende jaarboek 13 verscheen toen – samen met Auke Huistra en ondergetekende – een analyse van de door de Nederlandse Adelsvereniging onder haar leden gehouden enquête. De NAV gaat binnenkort een nieuwe enquête houden; Jaap wist daarvan en zat al op het vinkentouw om de resultaten ervan te analyseren en te vergelijken met de vorige. Het heeft helaas niet zo mogen zijn. En sinds 2009 trad Jaap Dronkers op als voorzitter van de internationale Adviesraad van *Virtus*, een taak die hij tot zijn overlijden met verve vervulde. Na 2008 verschenen er in daaropvolgende jaarboeken nog enige Engelstalige artikelen van zijn hand, samen met anderen. Wie nog eens Jaaps homepage bekijkt ziet dat hij voor zijn vele internationale artikelen (vooral op onderwijsgebied) met maar liefst twintig auteurs heeft samengewerkt en dat hij meer dan ruim dertig dissertaties heeft begeleid. Dit alles doet niet verwonderen dat velen in hun

necrologieën wijzen op de kracht van Jaap om met anderen samen te werken en daarnaast jonge onderzoekers kansen te bieden op publicaties in internationale tijdschriften.

Hoe groot het voorrecht was om met Jaap Dronkers nauw samen te werken hebben Nikolaj Bijleveld en ik ondervonden bij de organisatie van een conferentie in Fiesole in de Villa Schifanoia van de EUI, in juni 2009 (zie voor een uitgebreid verslag daarvan *Virtus* 19, 227-230). Zoals in het 2015 verschenen congresboek *Nobilities in Europe in the twentieth century* staat vermeld was de conferentie zowel een hommage als een rite de passage, voor respectievelijk Monique de Saint Martin en Jaap Dronkers. Juist in deze conferentie bleek hoezeer (universitair en elite-)onderwijs een belangrijke rol heeft gespeeld bij de succesvolle aanpassing en transformatie van de adel in Europa – sleutelinzichten bij De Saint Martin en Dronkers. Maar minstens zo belangrijk was hier in Fiesole de ontmoeting van gevestigde en junior onderzoekers, waarbij het gastheerschap van Jaap Dronkers hartverwarmend was.

Aan het slot van zijn oratie van 2000 noemde Jaap zijn Tonny als degene met wie hij al die jaren ‘het best van allemaal’ had samengewerkt. Daaraan is nu helaas een vroegtijdig einde gekomen. Zelf overvalt me een zekere weemoed wanneer ik terugdenk aan al die bijzondere gelegenheden waarin ik Jaap heb mogen meemaken als gangmaker van symposia en middelpunt van tafelgesprekken, waarin op een faire manier en met een open vizier gedebatteerd werd over niet alleen de adel of de sociologie maar juist ook over vele andere zaken die hem boeiden. Belezen en bereisd zoals Jaap en Tonny waren, was het altijd een genoegen voor mij met hen in gesprek te gaan. Sinds ik Jaap Dronkers heb leren kennen is mij die wonderlijke passage bij Nescio waarin hij de schilder Bavink laat kennismaken met uitvreter Japi nog dierbaarder geworden: ‘Is u Amsterdammer?’, vroeg Bavink. ‘Ja, Goddank’, zei Japi.

Finding safety in feuding. Nobles' responses to Nuremberg's rural security policy in the mid-fifteenth century 11

Ben Pope

Adellijke beschermers van een christelijke gemeenschap. Veluwe edelen tussen machtswerking en religieuze verandering in de zestiende eeuw 33

Jos de Weerd

The longing for leadership. Collective memory of nobles, the perception of their present days, and the need for 'noble-minded personalities' in the Weimar Republic 57

Michael Seelig

Dossier

Landed elites, landed estates and lifestyles in Europe (1880-2000). A historiographical balance and a research agenda 85

Yme Kuiper

Dining in aristocratic households of nineteenth-century France. A study of female authority 105

Elizabeth C. Macknight

The economic and social transformation of the Finnish landed elite, 1800-2000 125

Alex Snellman

From elite to public landscapes. The case of the Klarenbeek estate in Arnhem, 1880-1950 147

Elyze Storms-Smeets

Redefining nobility. Germany during the nineteenth and early twentieth centuries 169

1880-1950

Daniel Menning

23 | 2016

9 789087 046552